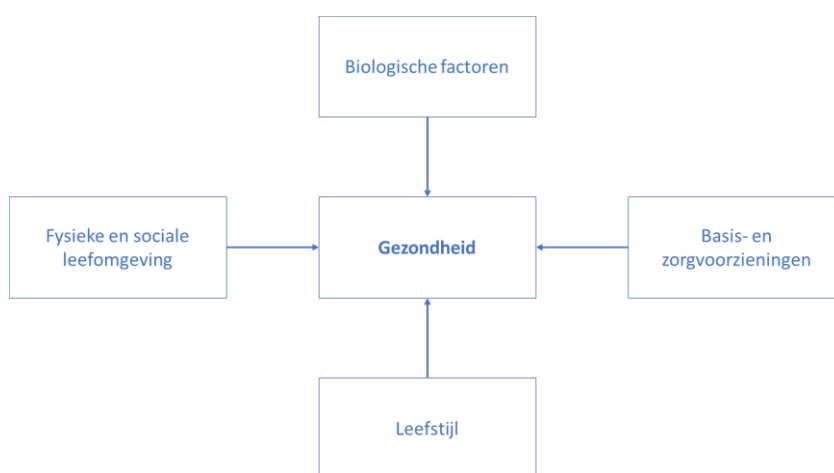

Programma gezondheid en welzijn

Inleiding

Zuid-Holland scoort landelijk het laagst als het gaat om levensverwachting in goed ervaren gezondheid en kent grote gezondheidsverschillen tussen verschillende subregio's. Terwijl het aantal infectieziekten in de loop van de tijd dramatisch is afgenomen, is de zorgwekkende trend dat het aantal leefstijlziekten stijgt. Deze ziekten worden veroorzaakt door verschillende factoren, zoals ongezonde voeding, milieubelasting, onvoldoende beweging, een slecht slaapritme en middelengebruik. De verschillen tussen regio's hangen samen met verschillende elementen, variërend van onderwijsniveau tot omgevingskenmerken. Gezondheid wordt dus niet alleen bepaald door individuele kenmerken en afwegingen: ook de sociale omgeving en de inrichting van de fysieke leefomgeving heeft hier invloed op. Deze factoren zijn niet door één partij te beïnvloeden. Samenvattend zijn deze elementen in te delen naar verschillende determinanten voor gezondheid, zoals in onderstaande figuur wordt weergegeven.

Figuur 1 model Lalonde determinanten van gezondheid

De urgentie van het vraagstuk is groot: gezondheid heeft niet alleen een intrinsieke waarde maar de maatschappelijke kosten van ziekten zijn ook hoog. Inzetten op gezondheid kan dan ook bijdragen aan het terugdringen van de zorgkosten. In het ontwikkelprogramma “gezond en veilig” dat in de vorige coalitieperiode is uitgevoerd, is onderzocht welke rol de provincie kan spelen bij het beschermen en bevorderen van de gezondheid. Het bleek dat de provincie van oudsher een rol heeft bij het beschermen van gezondheid in de fysieke leefomgeving, zoals bij de milieutaken en in het veiligheidsbeleid. Er is onder meer een schone luchtakkoord afgesloten en er wordt gewerkt aan geluidproductieplafonds voor provinciale wegen. Deze gezondheidsbeschermende kant is in het reguliere provinciale beleid en de organisatie voldoende geborgd.

Daarnaast bleek dat er voor de provincie ook volop kansen zijn voor het bevorderen van gezondheid, bijvoorbeeld in relatie tot voedsel, natuurbelief en de inrichting van de leefomgeving. De provincie kan haar bijdrage aan de gezondheid op dit terrein versterken. In het ontwikkelprogramma “gezond en veilig” zijn eerste stappen gezet om deze kansen te identificeren. Er is een visie op gezondheid ontwikkeld en een begin gemaakt met het vormen van netwerken van partners.

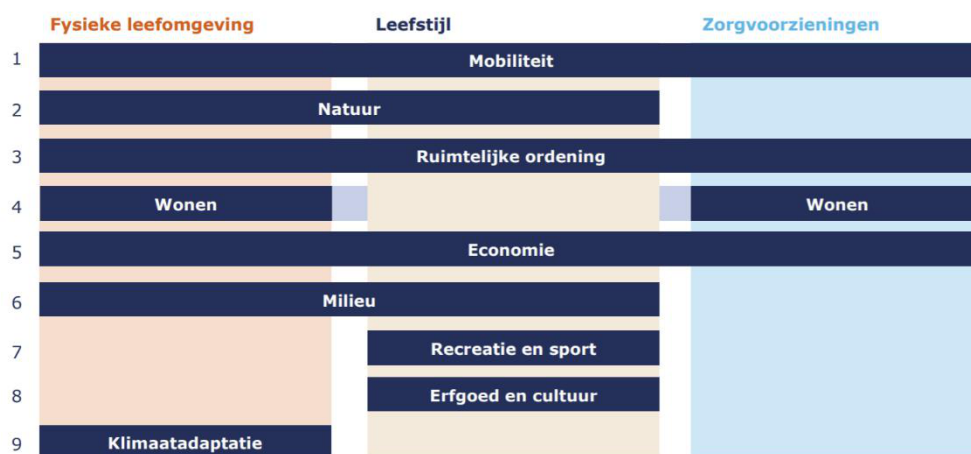
Coalitieakkoord

In het coalitieakkoord is afgesproken om een vervolg te geven aan het programma gezond en veilig. Gezondheid komt op verschillende plekken terug. In perspectief 4, “perspectief op een gezonde omgeving en slagvaardig bestuur” staat de ambitie ten aanzien van gezondheid en welzijn opgenomen. Deze tekst luidt: “We zetten in op brede welvaart door werk te maken van een gezonde en veilige leefomgeving. We zetten in op het verkleinen van gezondheidsverschillen door bij de inrichting van de leefomgeving gezond gedrag mogelijk te maken. Wij verbinden daarbij het fysieke en sociale domein.” Daarnaast komt het thema gezondheid ook op andere plekken in het akkoord terug, bijvoorbeeld ten aanzien van de beweegvriendelijke omgeving, recreatie en sport, natuur, de milieupogave, de wateropgave en de opgave om te komen tot een inclusieve economie.

Het programma gezondheid en welzijn geeft invulling aan de ambitie om ook in deze coalitieperiode vanuit de bestaande provinciale taken meer bij te dragen aan de gezondheid van de inwoners. Het verbinden van verschillende inspanningen kan ervoor zorgen dat gezondheid explicieter aandacht krijgt zodat de impact op gezondheid wordt vergroot. Dat betekent niet dat we een coördinatiemechanisme opzetten om al het beleid dat al bijdraagt aan gezondheid, te volgen: aan deze onderwerpen wordt al vanuit de bestaande portefeuilles gewerkt. In plaats daarvan werken we aan een aantal verbindende programmalijnen waarmee zichtbaar wordt wat de meerwaarde is van het werken aan gezondheid voor de inwoners van Zuid-Holland.

Relatie met provinciaal beleid

Gezondheid is een breed thema dat raakt aan verschillende beleidsterreinen. Bureau Berenschot heeft een analyse gemaakt van het bestaande Omgevingsbeleid en de relatie met gezondheid. Hieruit blijkt dat er negen beleidsterreinen zijn waarvoor de relatie met gezondheid groot is, zoals in onderstaande figuur weergegeven.

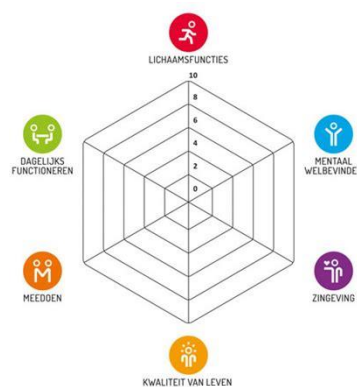

Figuur 2 relatie beleidsterreinen en gezondheid

Uit het onderzoek blijkt dat de meeste impact van de provincie op gezondheid gelegen is in de verantwoordelijkheid voor de fysieke leefomgeving. Het gaat hier om thema's als mobiliteit, natuur, ruimtelijke ordening, klimaatadaptatie, milieu, en recreatie en sport. Hoewel gezondheid in het beleid veelvuldig genoemd wordt, heeft de aandacht voor gezondheid in de uitvoering niet altijd een plek. Er wordt in het huidige Omgevingsbeleid van Zuid-Holland nog geen relatie gelegd tussen het land- en tuinbouwbeleid en de betekenis van voedsel voor de gezondheid van inwoners in Zuid-Holland. Het onderzoek geeft handvatten om binnen de verschillende portefeuilles te werken aan gezondheid en is als bijlage bij dit document gevoegd.

Ambitie en criteria programma gezondheid en welzijn

De provincie heeft met het programma gezondheid en welzijn de ambitie om de gezondheid van de inwoners te verbeteren en de gezondheidsverschillen te verkleinen. Daarbij gaat het er niet alleen om dat mensen niet lichamelijk ziek zijn: het gaat om een brede blik op gezondheid. We hanteren daarom de definitie van Machteld Huber dat gezondheid "het vermogen is zich aan te passen en een eigen regie te voeren, in het licht van de fysieke, emotionele en sociale uitdagingen in het leven." Deze brede definitie van gezondheid is uitgewerkt in zes dimensies van een spinnenweb positieve gezondheid. Als we deze definitie van gezondheid hanteren, is de vervolgvraag wat mensen nodig hebben

Figuur 3 spinnenweb positieve gezondheid

om een gezond leven te leiden: het gaat dan niet alleen om het voorkomen van ziekte (preventie) maar ook om welzijn en welbevinden. Sporten, lekker eten, sociaal contact, het volgen van een opleiding en het hebben van werk zijn allemaal factoren die beschermen tegen ziekte maar die het leven ook zin geven. Omdat positieve gezondheid voor iedereen anders is en mensen vrij zijn om invulling te geven aan hun eigen leven, is het werken aan gezondheid in eerste instantie de verantwoordelijkheid van inwoners – individueel en gezamenlijk. De overheid kan samen met partners de randvoorwaarden voor een gezond leven creëren.

Relatie met netwerkpartners en provinciale rol

Gezondheid is als gezegd de uitkomst van een groot aantal factoren – van gezonde lucht, voldoende beweging en voeding tot zorg en sociaaleconomische factoren. De verantwoordelijkheid voor deze factoren is belegd bij verschillende partijen. Dat betekent dat geen van de betrokken partners alleen zorg kan dragen voor een gezonde samenleving: samenwerking is noodzakelijk. De provincie is een logisch schaalniveau waarop deze samenwerking kan worden versterkt. In de provincie is een groot aantal partners actief, de provincie heeft voldoende massa om het verschil te kunnen maken voor inwoners maar is ook voldoende overzichtelijk om een netwerk te bouwen waar partners elkaar regelmatig tegenkomen. Partners geven aan dat zij waarde hechten aan een verbindende rol van de provincie. Kennisdeling en kennisopbouw is daarin een eerste stap, het ondernemen van gezamenlijke activiteiten is een logische vervolgstap. In het programma is voor beide ruimte. Het is uitdrukkelijk niet de bedoeling dat de provincie taken van andere partijen op zich neemt.

Inhoud van het programma

De provincie heeft de ambitie om de gezondheid van de inwoners te verbeteren en de gezondheidsverschillen te verkleinen. Dit heeft niet alleen een intrinsieke waarde maar kan ook bijdragen aan het terugdringen van de zorgkosten. Het verbinden van verschillende inspanningen kan ervoor zorgen dat gezondheid explicieter aandacht krijgt en daarmee de impact op gezondheid wordt vergroot. We werken aan een aantal programmalijnen waarmee zichtbaar wordt wat de meerwaarde is van het integraal werken aan gezondheid voor de inwoners van Zuid-Holland. Om die reden zijn wij op zoek gegaan naar een tweetal programmalijnen om mee te starten. Wij hebben daarvoor de volgende criteria gehanteerd:

- De programmalijn past bij de integrale visie op gezondheid.
- De programmalijn zorgt voor concrete impact op gezondheid.
- De programmalijn verbindt het sociale en het fysieke domein en verbindt verschillende opgaven.
- De programmalijn sluit aan bij de rollen en taken van de provincie en verschillende andere partijen.

Op basis van deze criteria kiezen we voor de programmalijnen gezonde leefomgeving en voedsel, zoals in onderstaande figuur weergegeven. Ondersteunend aan deze twee programmalijnen bouwen we een kennisinfrastructuur op.

Figuur 4 samenvatting programma gezondheid en welzijn

- **Gezonde leefomgeving.** Een leefomgeving die uitnodigt tot gezond gedrag kan ervoor zorgen dat mensen makkelijker in beweging komen, elkaar ontmoeten, beter tot rust komen en geen schade aan hun gezondheid oplopen door blootstelling aan negatieve milieufactoren. Met portefeuilles als natuur, wonen, milieu, mobiliteit, sport en recreatie en ambities op het terrein van de 15-minutenstad, een toekomstbestendige leefomgeving en het werken aan de woningbouwopgave heeft de provincie verschillende aanknopingspunten voor het creëren van een gezonde leefomgeving. In het kader van de groene cirkel gezonde groene stad is er een levendig netwerk, waar gezondheid, biodiversiteit en klimaatadaptatie verbonden worden. In het kader van dit programma werken we via een aantal projecten aan een integrale benadering van dit vraagstuk.
- **Voedsel.** Een gezond voedingspatroon kan bijdragen aan het significant terugdringen van welvaartsziekten. Met portefeuilles als landbouw, tuinbouw en circulair en de groene cirkels, met name de groene cirkel “Tuin van Holland” heeft de provincie verschillende beleidsterreinen waarmee de provincie een positieve bijdrage kan leveren aan een gezonde voedselomgeving.
- **Kennisinfrastructuur.** We verbinden in deze programmalijnen kennis vanuit verschillende partners, zodat dit benut kan worden voor de gezondheid van inwoners in Zuid-Holland.

Gezonde leefomgeving

Achtergrond

De afgelopen jaren is er steeds meer kennis opgedaan over de invloed van de leefomgeving op gezondheid. Uit onderzoek van de WHO (2019) blijkt dat de invloed van de leefomgeving op de verschillen in de ervaren gezondheid van mensen zeer groot is, bijna even groot als bestaanszekerheid. Het gaat dan om alle elementen van de leefomgeving: zowel de “harde elementen” zoals milieu-invloeden en natuur als “zachtere” elementen, zoals de vraag of een omgeving beweegvriendelijk is en ruimte biedt voor ontmoeting en ontspanning. Medici wijzen erop dat de daling van de ervaren gezondheid deels samenhangt met een ongezonde leefstijl en onvoldoende beweging.

Gezien de druk op de stedelijke omgeving in Zuid-Holland, de ambitie te bouwen op (zwaar) milieubelaste locaties en de grote gezondheidsverschillen tussen verschillende gebieden is dit vraagstuk voor onze provincie zeer relevant. Veel partijen vragen zich daarom af hoe zij het gedachtegoed van een gezonde leefomgeving concreet kunnen vertalen naar nieuwe methoden en perspectieven op stedelijke ontwikkeling. Bij gemeenten, waar sociaal en fysiek domein samen komen, is er veel aandacht voor leefbaarheid aan de ene kant en gezondheidsvraagstukken aan de

andere. De verschillende urgente opgaven, zoals onder meer benoemd in de ruimtelijke puzzel en de Novex Zuidelijke Randstad, kunnen aan gezondheid verbonden worden. Hier ligt een rol voor de provincie om kennis te ontwikkelen en te delen.

Aanpak vanuit het programma gezondheid en welzijn

De afgelopen jaren is al aan het thema “gezonde leefomgeving” gewerkt. Zo wordt er vanuit het programma bijgedragen aan de groene cirkel gezonde groene stad. Dit heeft ertoe geleid dat in het ruimtelijk voorstel en het toekomstperspectief en de uitvoeringsagenda van het Novex-gebied Zuidelijke Randstad aandacht wordt geschonken aan gezondheid. In dat kader is door bureau PosadMaxwan een ontwerpend onderzoek uitgevoerd, waaruit blijkt dat wanneer je gezondheid centraal zet en vervolgens start met het inventariseren van bestaande netwerken en kansen in reeds bestaand gebied, het mogelijk is om aan deze gebieden zowel kwaliteit als woningen toe te voegen. Dat is een andere methode dan gebruikelijk, waarbij de aantallen te realiseren woningen vaak het uitgangspunt vormen. We noemen deze nieuwe methode daarom ‘omgekeerd ontwerpen’. Deze integrale aanpak biedt een mooi kader waar verschillende elementen van de leefomgeving samen komen, zoals vraagstukken rond natuur, voorzieningen, de beweegvriendelijke leefomgeving, vraagstukken rond vergroening van steden, de 15-minutenstad, en het daarbij behorende instrumentarium. De komende jaren willen wij op basis van dit onderzoek samen met gemeenten werken aan de gezonde leefomgeving. We zetten daarbij bewust in op het in de praktijk brengen van de kennis over de gezonde leefomgeving (‘learning by doing’) en het doorontwikkelen van methoden die het samenwerken met burgers en professionals uit de wijk vanzelfsprekend en leuk maken. We ondersteunen gemeenten met deze nieuwe methoden en dragen de kennis die we daarbij opdoen uit naar andere gemeenten. Dit doen we op de volgende manieren:

- Ontwerpend onderzoek naar de gezonde leefomgeving in 5 verschillende typengebieden, zoals dorpen, groeikernen, naoorlogse gebieden en woon- en werkgebieden. Deze gebieden vormen nu nog gescheiden werelden maar kunnen meer gemengd worden. Deze onderzoeken bieden inspiratie voor vergelijkbare gebieden.
- Via het programma “toekomstbestendig bouwen” en de Vliegende Brigade en de groene cirkel gezonde groene stad bieden we de methoden om te werken aan de gezonde leefomgeving aan gemeenten aan. Het gaat dan in ieder geval om de methode “omgekeerd ontwerpen vanuit gezondheid” en “positieve gezondheid op de tekentafel”.
- Het organiseren van kennisbijeenkomsten met partners en gemeenten, gericht op het inspireren en kennis overdragen van de methoden om te werken aan de gezonde leefomgeving.

Voedsel

Achtergrond

Gezonde voeding is een belangrijk element van een gezonde leefstijl. Overconsumptie van ongezonde voeding is oorzaak van overgewicht. Dit kan leiden tot ziekten zoals diabetes, kanker en hart- en vaatziekten. Naast individueel lijden leidt dit tot hoge ziektekosten en kosten als gevolg van verzuim.

In Zuid-Holland heeft meer dan de helft van de volwassenen en bijna 1 op de 7 kinderen overgewicht. Het RIVM verwacht dat dit zal doorstijgen naar 62% in 2040 bij ongewijzigd beleid. Een ongezond voedingspatroon ontstaat door een combinatie van individuele keuzes en de voedselomgeving, waar de ongezonde keuze vaak de makkelijkste keuze is. Veel partijen, zoals gemeenten, artsen en het onderwijs hebben een rol in het bijdragen aan een gezonder voedingspatroon.

Kennis over gezond voedsel, een gezonde eetcultuur en toegang tot gezond voedsel zijn cruciaal voor een gezond Zuid-Holland. Met name in buurten met lagere inkomens is gezond voedsel moeilijker verkrijgbaar. Terwijl juist in deze kwetsbare buurten ook veel mensen met overgewicht wonen. Daarnaast is de kans op onvoldoende of beperkte gezondheidsvaardigheden groter bij mensen met een lager opleidingsniveau. Gezonde voeding speelt een belangrijke rol bij het terugdringen van de gezondheidsverschillen binnen onze provincie. Het dagelijks leven beperkt zich niet tot gemeentegrenzen. Door in de voedselomgeving de gezonde keuze de makkelijke keuze te maken kunnen we individueel gedrag ondersteunen via de leefomgeving.

In de verkenning richting een voedselvisie werken we samen met de teams landbouw, greenports, eiwittransitie, groene cirkels en circulair. Vanuit deze sporen wordt al gewerkt aan gezondheid. We ondersteunen bijvoorbeeld het programma Gezondheid & Geluk. Hierin beoogt het glastuinbouwcluster West-Holland door middel van cross-overs met andere sectoren nieuwe product- marktcombinaties te genereren die bijdragen aan gezonde voeding, een gezond leef-, woon en werkklimaat en aan geluk. Daarnaast organiseert Planet B.io een open en innovatief ecosysteem dat ondernemers en technisch talent in staat stelt impactvolle biotech-oplossingen te creëren met als missie het versnellen van de transitie naar een duurzame, biobased, en circulaire samenleving. Doel van dit traject is te komen tot een beeld van het gewenste voedselsysteem in Zuid-Holland, waarbij een gezonde land- en tuinbouwsector en voldoende beschikbaar en betaalbaar voedsel hand in hand gaan. Vanuit het programma gezondheid en welzijn werken we de relatie tussen voedsel en gezondheid uit, samen met relevante partners. De opbrengsten hiervan kunnen helpen bij het doen van concrete voorstellen en interventies om een gezonde voedselomgeving in Zuid-Holland te versterken.

Aanpak vanuit het programma gezondheid en welzijn

Vanuit gezondheid en welzijn zetten we primair in op een gezond voedselaanbod en voedseleducatie in verschillende settings. Daarmee willen we mensen verleiden om gezonde keuzes te maken. Een setting, zoals de schoolsetting, de zorgsetting of de werksetting, kenmerkt zich door bepaalde doelgroepen (kinderen, ouderen of werknemers), met verschillende behoeften (voedseleducatie, voedsel dat bijdraagt aan herstel, gezonde catering) en daarbij behorende partners. Rondom deze settings zijn verschillende netwerken actief. Hieraan kan de provincie bijdragen, hetzij door een verbinding met de land- en tuinbouw of een ander dossier te leggen of te zorgen voor een regionale verbinding van verschillende partijen. Te denken valt bijvoorbeeld aan:

- Verbinden van de schoolomgeving aan het thema voedsel. In het basis- en voortgezet onderwijs willen we bijdragen aan voedseleducatie door het verspreiden van het Handboek schooltuinen, en samen met Jong leren eten door het aanbieden van “menukaarten” met het regionaal aanbod aan voedseleducatie in Zuid-Holland. Met JOGG (Gezonde jeugd, Gezonde toekomst.) willen we met de toolkit Fit for the Job bijdragen aan bewustzijn rondom beroepsvitaliteit in het MBO en bij leerbedrijven. Zo kunnen leerbedrijven de werkomgeving optimaliseren en mbo-studenten werken aan hun beroepsvitaliteit door kleine gedragsveranderingen die bijdragen aan een gezonde leefstijl.
- Bijdragen aan het Young Innovators programma, waarin jongeren actief worden betrokken bij maatschappelijke opgaven in Zuid-Holland rondom het thema voedsel. Hierbij worden relevante casushouders uit diverse settings van hun dagelijkse leefomgeving betrokken. Op deze manier wordt het bewustzijn bij jongeren over thema voedsel en democratie/participatie vergroot.
- In de werksetting dragen we bij aan de Nieuwe Lunchcultuur, waarbij een groenterijke, relaxte, sociale lunch de nieuwe norm is. In het programma worden ambitieuze werkgevers in Zuid-Holland geholpen met het creëren van een nieuwe lunchcultuur binnen de organisatie. We maken ons hard voor gezonde voeding als integraal onderdeel van het Arbobeleid, de verbinding met lokale producenten en het tegengaan van voedselverspilling.

- In de zorgsetting verkennen we mogelijkheden in relatie tot catering en aanbesteding. In het kader van de eiwittransitie is bijvoorbeeld de vraag op welke wijze planten kunnen voorzien in eiwitrijke voeding die voor sommige patiënten vereist is. Voedsel als onderdeel van de zorg draagt bij aan de gezondheid van de patiënten, maar ook medewerkers en bezoekers hebben baat bij een gezond voedselaanbod.

Kennisinfrastructuur

Achtergrond

Gezondheid is de uitkomst van veel verschillende elementen. Over deze elementen is in Zuid-Holland veel kennis beschikbaar. Er wordt in alle gemeenten volop geëxperimenteerd en de kennis groeit elke dag. Helaas lukt het niet altijd om deze kennis – zowel vanuit de praktijk als vanuit de kennisinstellingen – zodanig met elkaar te verbinden dat deze een meetbare en betekenisvolle impact hebben op de gezondheid van de inwoners van Zuid-Holland. Pilots stoppen na een eerste succes en vinden de weg niet naar de standaard werkprocessen. Gesubsidieerde samenwerkingen vallen uiteen als de subsidie stopt. Kleinere gemeenten leren niet altijd makkelijk van grote gemeenten door hun andere organisatie-inrichting. En zo zijn er tal van redenen te bedenken waarom behaalde successen te weinig impact hebben. Gelukkig realiseren steeds meer partijen zich dat hier een vraagstuk ligt. Dat betekent dat zij steeds meer open staan om over de grenzen van hun eigen werkveld en discipline heen te kijken.

Aanpak vanuit het programma gezondheid en welzijn

De provincie kan aan de netwerkvorming bijdragen vanuit twee invalshoeken. In de eerste plaats is het noodzakelijk om als de provincie vanuit de eigen taken te werken aan gezondheid om de verbinding te leggen met de andere betrokken partners. In de tweede plaats kan de provincie vanuit de faciliterende rol voor kennisontwikkeling voor het gehele grondgebied werken aan een kennisinfrastructuur, om zo gemeentegrensoverschrijdend te werken aan gezondheid. Uiteraard kunnen deze twee invalshoeken elkaar versterken. Concreet werken we aan de volgende activiteiten:

- We nemen deel aan het Healthy Society programma, waarin verschillende partijen samenwerken, te weten de universiteiten van Leiden, Delft en Erasmus (samenwerkingsverband LDE), de Medical Delta, InHolland, de Haagsche Hogeschool, de Hogeschool Rotterdam en de Hogeschool Leiden. De samenwerking wordt de komende jaren naar verwachting uitgebreid met MBO scholen en gemeenten. De provincie levert een financiële bijdrage aan de ambitie om bewezen succesvolle gezondheidsprojecten op andere plekken te herhalen. De samenwerking wordt op dit moment verder vormgegeven.
- We organiseren jaarlijks het festival gezond verstand, waarbij iedereen welkom is die wil werken aan een gezond Zuid-Holland. Daarnaast organiseren we rond verschillende thema's kleinere bijeenkomsten, bijvoorbeeld voor wethouders of andere doelgroepen.
- Daarnaast nemen we deel aan verschillende netwerkverbanden, zoals het netwerk rond schoolpleinenrevolutie en positieve gezondheid op de tekentafel, hebben we een samenwerkingsagenda met de vier GGDen, nemen deel aan de City Deal gezonde en duurzame voedselomgeving en werken we samen met bijvoorbeeld JOGG (Gezonde jeugd. Gezonde toekomst.), jong leren eten (JLE) en de Greenport.

Proces en vervolg

Dit programma is een groeiprogramma. Dat betekent dat we nu starten met de genoemde programmalijnen en de daarin opgenomen activiteiten, maar dat er gedurende de looptijd nieuwe programmalijnen kunnen worden toegevoegd. Zowel door de provincie als door uit het werk van de provincie vanuit onze partners worden aangedragen. De jaarlijkse rapportage aan Provinciale Staten beschrijft de voortgang en geeft aan welke nieuwe activiteiten in het programma worden opgenomen.

Financiële paragraaf

Voor de uitvoering van dit programma is gedurende deze coalitieperiode jaarlijks €912.000 beschikbaar. €512.000 hiervan is structureel, € 400.000 is incidenteel. Dit bedrag is opgenomen in paragraaf 7.1.6 van de begroting onder de titel gezondheid en welzijn. Daarnaast is er voor vier jaar bovendien een bedrag van €50.000 opgenomen vanuit de middelen van kennis, voor de samenwerking met de universiteiten. Deze middelen zijn bedoeld voor het uitvoeren van verschillende activiteiten in het programma, zoals een subsidie voor het healthy societyprogramma van de samenwerkende kennisinstellingen of het uitvoeren van pilots voor een gezonde leefomgeving. Bij najaarsnota 2024 doen we een aantal voorstellen voor begrotingssubsidies voor organisaties die de komende jaren kunnen bijdragen aan de ambitie op het thema voedsel. Daarnaast zullen we verkennen of we in 2025 door middel van een subsidieregeling initiatieven kunnen ondersteunen op het terrein van gezonde voeding en gezonde leefomgeving.